

שבועות טז

משה שווערד

1. רמב"ם יד החזקה - הלכות בית הבחירה פרק ו

(יב) וכיצד מוסיפין על העיר עושין בית דין שתי תודות ולוקחין לחם חמץ שבהם והולכים בית דין אחר שתי התודות ושתי התודות זו אחר זו ועומדין בכנורות ובנבלים ובצלצל על כל פנה ופנה ועל כל אבן (ואבן) שבירושלים ואומר ארוממך י"י כי דליתני וגו' עד שמגיעין לסוף המקום שמקדשין אותו ועומדין שם ואוכלים שם לחם תודה אחת משתי התודות והשנייה נשרפת וע"פ הנביא שורפין את זו ואוכלין את זו... (יד) כל מקום שלא נעשה בכל אלו וכסדר הזה אין קדוש גמור...

2. חדושי הריטב"א מסכת שבועות דף טז עמוד א

ועזרא זכר בעלמא הוא דעבד. פירוש הלא"ה היו מעכבות כולם, ואף על גב דלא אפשר כי לא היה שם מלך ולא אורים ותומים.

ואף על גב דלא הוו אורים ותומים. והוא הדין שלא היה להם מלך ישראל, אלא נקט אורים ותומים שלא היו כלל בבית שני שהם מחמשה דברים שחסרו שם (יומא כ"א ב'), וא"ת ואכתי מנ"ל דסגי באחת דהא בבית שני נהי דלא הוו אורים ותומים ולא מלך אידך כולהו הוו התם, וי"ל דכיון דאפיקתיה לוכן תעשו מכולהו הוא הדין אפילו באחת.

3. ר"י מיגאש על שבועות דף טז/א

וכל שלא נעשית בכל אלו הנכנס לשם אין חייב עליה, איתמר רב הוגא אמר בכל אלו תנן, רב נחמן אמר באחת מכל אלו תנן, [רב הונא אמר בכל אלו תנן] קסבר קדושה ראשונה שקידש יהושע וישראל את הארץ קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא: כלומר, היו יודעין שישראל עתידין הן להגלות, וכשקדשוה על מנת שתהא אותה קדושה מתקיימת בה לעולם, ולפיכך סגיא ליה לעזרא להקדישה בלא אורים ותומים, הואיל ולא היה צריך להקדישה כלל, שהרי הקדושה עומדת היא מימות יהושע אלא עזרא זכר בעלמא הוא דעבד, אבל מי שהוסיף על העיר ועל העזרות מה שלא היה קודם לכן, הואיל ואותה תוספת עדיין לא נתקדשה מעולם אין אותה תוספת מתקדשת אלא עד שתהא נעשית בכל אלו:

4. חדושי הריטב"א מסכת שבועות דף טז עמוד א

איתיביה רבא לרב נחמן כל שלא נעשית וכו'. ואף על גב דאינהו על המשנה ממש נחלקו אותביה מינה גופא לומר דלישנא לא משמע כוונתה.

5. תוספות מסכת שבועות דף טז עמוד א ד"ה תני באחת

תני באחת מכל אלו - תימה דמה דחקו להגיה דכמה סתם משניות אשכחן דאית להו קדושה לעתיד לבא בפ"ק דמגילה (דף י. ושם) ובפרק בתרא דזבחים (דף קיב: ושם) דקדושת ירושלים אין אחריה היתר.

6. חדושי הריטב"א מסכת שבועות דף טז עמוד א

תני באחת מכל אלו. פירוש וכעין מה שאמר הכתוב אל תטמאו בכל אלה שפירושו אפילו באחת מכל אלה כדאיתא בסוף מכות (כ"ד א'), ודקארי לה סבר שאין דרך המשנה לסתום כך כמו המקרא.

7. חדושי הריטב"א מסכת שבועות דף טז עמוד א

באחת מכל אלו תנן. פירוש שאין האחרות מעכבות אבל למצוה בעינן כולהו כדכתיב וכן תעשו.

8. חדושי הריטב"א מסכת שבועות דף טז עמוד א

תנאי היא. פירוש וס"ל כר"א דאמר לא קידשה לעתיד לבא ועזרא לקידוש גמור עבד במקצתם. והא דמוקים נפשיה רב נחמן כר"א דהוא שמותי במקום רבי יהושע, י"ל דאיהו ס"ל דבהא הלכתא כר"א דהא תליא באשלי אחרינא נמי.

9. שערים מצויינים בהלכה

קדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא. מפרש הר"י מיגש, דהיו יודעין שישראל עתידין להגלות, וכשקדשוה על מנת שתהא אותה קדושה מתקיימת בה לעולם, ולפיכך סגיא ליה לעזרא להקדישה בלי אורים ותומים, הואיל ולא היה צריך להקדישה כלל, שהרי הקדושה עומדת היא מימות יהושע, אלא עזרא זכר בעלמא עבד. ועי' בשו"ת הרשב"א (ח"ד סי' קעז) דמפרש, דהמ"ד דס"ל לא קידשה לעתיד לבוא, דכשגלו לבבל מיד נתבטלה אותה ירושה [ראשונה] שהרי זרים אוכלים אותה, ולפיכך לא קידשה יהושע, ונביא היה ויודע שעתידין לגלות ממנה, ולפיכך לא קידשה לעתיד לאחר שיגלו ממנה, וחזרה א"י כשאר ארצות, ולפיכך כשעלה עזרא הוצרך לקדשה ולנהוג בה כמו שנהגו בה בקדושת יהושע, ולא קידש עזרא אלא עיירות ידועות וכמו שמוזכר במס' מגילה (י.). עי"ש. ועי' ברדב"ז (תרומות פ"א ה"א) דבימי עזרא קידשוהו בפה,

והא דלא עשה יהושע כן, משום שהיה יודע שעתידה ליחרב, ואם יקדשוה קדושת עולם לא תהיה תקנה לעניים בשביעית. ובשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' לט) תמה עליו, דמנא ליה דקידשה בפה, ואם כוונתו להגמ' לעיל (טו.) על מה שעשה נחמיה שהעמיד שתי תודות כו', הלא זה היה בירושלים.

[ועי' בשו"ת פאר הדור (סי' טו) שכל מה שקידש עזרא בקדושה שניה, הוא אשר החזיקו עולי בבל, והספיחין שלו אסורין, וכל מה שהחזיקו עולי מצרים בקדושה ראשונה שלא החזיקו עולי בבל, כל אלה תלויים בקדושה ראשונה, וקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא, ולזה ספיחין שלו מותרין.] ובשו"ת התשב"ץ (ח"ג

ועי' ברדב"ז (סנהדרין פ"ד ה"ו) דכל המקומות שכבשו עולי מצרים אע"ג שלא כבשו עולי בבל, מ"מ לענין קדושת ארץ ישראל יש לה דין א"י, וכן לענין הדר בא"י וכו', והאריך בזה בכפתור ופרח (פ"י). וע"ע במהר"י קורקוס (תרומות פ"א ה"ב) ובתשו' מהר"י ט (ח"א סי' מז) ובישועות מלכו (ח"א

10. שערים מצויינים בהלכה- מכות יט

ואי סבר לא קדשה וכו'. כתבו התוס', אבל
הכא מיירי שאין המזבח כלל בנוי,
וגריס לעולם קדושה ראשונה קדשה לעתיד
לבא, וטעמא דבכור לאו משום קדושת הבית,
אלא משום דאיתקש בשרו לדמו, דבעינן
שיהא המזבח קיים בשעת אכילת בשרו,
הלכך כל כמה דילפינן דבכור לא מתאכיל,
מעשר נמי לא מתאכיל בלא פדיון. וכתב
הרמב"ם (ביהב"ח פ"ו הי"ד) דנתקדשה בקדושה
ראשונה שקידשה שלמה, שהוא קידש העזרה
ויירושלים לשעתה וקידש אותן לעתיד לבוא.
והראב"ד הקשה עליו מכמ"ק וכתב דלא
קידשה, לפיכך הנכנס עתה לשם אין בו כרת,
ובכס"מ כתב, שזה ודאי קושיא היא וכו'.
ועי"ש במשל"מ. ועי' במג"א (סי' תקסא סק"ב)
דהרמב"ם פסק שקדושת העזרה וירושלים
קדשה לעתיד לבוא, וס"ל כג' התוס' כאן,
ודברי הרמב"ם שרירין וקיימים, והנכנס עתה
למקום המקדש חייב כרת שכולנו טמאי
מתים, וכן משמע בתוס' במס' שבועות (יד:
ד"ה ונעלם) ובאגודה שם (פ"ב). וכ"ה במשנ"ב
(שם סק"ה). ובערוך השלחן העתיד (הל' ביהמ"ק
סי' יד סי"ח) כתב, דרוב רבותינו עומדים
בשיטת הרמב"ם, ולפ"ז הנכנס למקדש בזמן
זה חייב כרת והלכה כרבים. וכבר הארכנו

מזה הרבה במס' שבועות (שם ד"ה ונעלם)
שכ"ה דעת כל האחרונים.
ועי' בשו"ת בנין שלמה (ח"א סי' ט)
שמוכח דלדעת הראב"ד דקדושת המקדש
ויירושלים בטלה כעת לאחר החורבן, ליכא
קפידא עכשיו להתפלל נגד ירושלים
והמקדש, וגם א"י אין לה מעלה וחשיבות
לענין תפלה להתפלל כנגדה, וזהו דעת
התנאים והאמוראים במס' ב"ב (כה). דשכינה
בכל מקום, אבל המשנה והברייתא במס'
ברכות (כה:) דס"ל דגם האידנא צריך
להתפלל נגד ירושלים, זהו כדעת הרמב"ם
דקדושת ירושלים והמקדש לא בטלה, ומה
יש ראיה דהלכה כהרמב"ם, דהרי הלכה
דצריך להתפלל כנגד ירושלים בזה"ז נעי'
ברמב"ם תפלה פ"ה ה"ג ובשו"ע או"ח סי' צד ס"א.
ועי' מה שכתבנו לקמן בסוף מסכתין (כד:
ד"ה עוד) בשם היערות דבש.

11. שערים מצויינים בהלכה- מכות יט

קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא. כתב
הרמב"ם (תרומות פ"א ה"ה) דקדושה
ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד
קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא נהיינו
לגבי מצוות התלויות בארץ. עוד כתב הרמב"ם
(ביהב"ח פ"ו) דכשעלה עזרא וקדשה לא
קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה,
ולפיכך כל מקום שהחזיקו בו עולי בבל
ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הרי הוא
מקדש היום, ואע"פ שנלקחה הארץ ממנו.
והקשה בכס"מ מה כח חזקה גדול מכח

כיבוש כו', ותו בראשונה שנתקדש בכיבוש וכי לא היה שם חזקה, אטו מי עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש. ועי' ברדב"ז (תרומות) שהקשה, כיון שנתקדש קדושה שבה להיכן הלכה, ותירץ לפמש"כ הרמב"ם לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, ולדעת הרמב"ם י"ל דבקדושה ראשונה לא קדשה בפה, אלא בימי עזרא קדשה בפה וכו'. ובמאירי (מגילה י:) כתב ביותר, דקדוש האמור בארץ אינו בתורות ושיר, אלא קדוש במאמר ובחזקה שמחזיקין בה בתורת ארץ ישראל. ועי' בתוס' יו"ט (ערוית פ"ח מ"ו) שכתב טעם לדברי הרמב"ם. ועי' ש' בלחם שמים שמיישב קושית הכס"מ. והגרי"פ בביאור על סה"מ לרס"ג (ל"ח רעא ד"ה ואמנם) מפרש, דכיון שלא נתנה לנו השי"ת אלא ע"י כיבוש שנצטוינו לכבשה, א"כ לא ניתנה לנו בה יותר ממה שאפשר לזכות ע"י כיבוש, ולכן כשנלקחה מידינו בטל הכיבוש, משא"כ כשעלה עזרא שניתנה לנו הארץ ע"י חזקה מדעת הנותן עפ"י השי"ת שרצה לזכות את ישראל זכיה גמורה, לא ע"י כיבוש בלבד אלא ע"י חזקה, א"כ אחר שגלינו ממנה בע"כ ע"י כיבוש, לא אתי כיבוש ומבטל חזקה שהיתה מדעת הנותן, עי"ש מה שמיישב בזה. ועי' בשו"ת חיים שאל (ח"ב סי' לט). ובשו"ת שו"מ (מהד"ק ח"א סי' קכד) הביא בשם האחרונים, דבשלמא בימי יהושע לא הרשו לנו העכו"ם רק שלקחנו בחזקה, ולא היתה דעת אחרת מקנה, לא היה מועיל החזקה רק מכח כיבוש לבד, וא"כ כל מה שנלקח מידינו שוב חזר למתן שהיה מקודם, אבל בימי עזרא שכורש נתן רשות לעשות, א"כ היה דעת אחרת מקנה ע"י חזקה, לכן הועיל החזקה אף לעתיד לבוא. ועי' מש"כ בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רלג). ועי' בצ"ח (ברכות ד. ד"ה ראויים) דבימי יהושע כיון שכבשוהו במלחמה וקנו בכיבוש, שוב לא כיונו לקנות בחזקה, כי היה די להם בכיבוש, וכיון דלא כיונו להחזיק בתורת קנין

לא הועילה החזקה, אבל בימי עזרא שלא היה כיבוש כלל רק חזקה, כיונו להחזיק בתורת קנין, ושוב לא נתבטלה הקדושה לעולם. ועי' בכלי חמדה (פי' במדבר עמוד סב). וכתב בקרית ספר (שם) דאפילו בכיבוש ראשון בעינן מלך או נביא ורוב ישראל, אבל בכיבוש שני כיון שכבר קדשה ארץ ישראל, אע"פ שבטלה כשגלו, לא הוצרכו רוב ישראל אלא עזרא וסייעתו קדשוה. ועי' מה שכתבנו במס' שבועות (טז. ד"ה קסבר).
כתב במאירי, שלדעת הרמב"ם שירושלים וביהמ"ק נתקדשו לעתיד, ומתוך כך מקריבין אע"פ שאין בית, ואוכלין קדשי קדשים בתחום העזרה, אע"פ שאין שם מחיצות, וקדשים קלים ומע"ש בכל העיר אע"פ שאין שם חומה, ויראה שדברים אלו בדברים שהופרשו קודם חורבן, שהרי בזה"ז אין מעשר שני נאכל כלל כו', אבל להראב"ד אף לענין ירושלים ומקדש לא נתקדשה לעתיד ואין מקריבין כלל, וכן נראה ברוב סוגיות שבתלמוד כו', ולענין פסק לא נתקדשה לעתיד, ואין בהם צד הקרבה ואכילה כלל. ועי' במנ"ח (מצוה רפד-נג) דאף לדעת הראב"ד אף דקדושה חמורה בטלה מ"מ קדושה קלה לענין תרומות ומעשרות לא בטלה. וע"ע בדבריו שם (אות כב). ובמש"כ הראב"ד דלירושלים ולמקדש לא נתקדשה לעתיד, לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידין להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד ה' לעולם, עי' בפסקי תשובה (סי' צו בהג"ה) שסברת הראב"ד עפ"י מה שאמרו במס' פסחים (פו:) היו יושבין ונסתלקה מחיצה ביניהם, לדברי האומר אין האוכל אוכל בב' מקומות, אין אוכלין, ומבואר כי סילוק מחיצות והתרחבות המקום אינו רק תוספת על העיקר, אלא הוא ג"כ השתנות העיקר ממה שהיה ומחשיבו לדבר חדש לגמרי, וא"כ יחשבו לירושלים והמקדש למקום אחר לגמרי, ובין כך יצטרכו לקידוש אחר, ולמה לי לקדשם אלעתיד לבוא.

עוד כתב הרמב"ם (שם הט"ז) ולמה אני אומר במקדש וירושלים שקדושה ראשונה קדושתן לעתיד לבוא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות לא קדשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת ירושלים והמקדש מפני השכינה ושכינה אינה בטילה וכו'. ובכס"מ לא הראה מקור לזה. ועי' בסמ"ג (עשין קסג) ששכינה אינה בטילה, והביא מהמדרש (תנחומא ויקרא-ו) שהיתה השראת השכינה גם בבית שני. ויש בזה מדרשות חלוקות, עי'

מש"כ בציוני מהר"נ על הרמב"ם (שם) בענין זה. ועי' בשו"ת בנין ציון (ח"א סי' ג) שהביא מקור להרמב"ם מהמדרש תנחומא. ובשאלת יעב"ץ (סי' פז) כתב, דאע"ג דנשרף ההיכל, מ"מ לא נהרסו יסודותיו מכל וכל, ויש קבלה ומסורת מאבותינו שכותל מזרחי עודנו עומד היום על מקומו וכו'. ועי' בספר משכנות לאביר יעקב (ח"ב סי' א) בשם המהרי"ל דיסקין, אם כותל זה נבנה לעזרות. וכתבנו מזה במס' שבועות (יז. ד"ה תלה) ובשמ"ב (ח"ג סי' קכו קנ"א סק"א) עי"ש.

12. תוספות מסכת שבועות דף טז עמוד א ד"ה דכולי עלמא

דכולי עלמא קידשה לעתיד לבא - וא"ת דבפ"ק דחגיגה (דף ג: ושם) אית ליה לרבי אליעזר דלא קידשה לעתיד לבוא גבי עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית ובריש מסכת ביצה (דף ג:) נמי אית ליה לרבי אליעזר דעיגול בעיגולין עולה בברייתא דליטרא קציעות ומאן דאית ליה הכי קסבר תרומה בזמן הזה דרבנן כדמוכח בפרק הערל (יבמות דף פא.) וי"ל דקדושת הארץ לגבי תרומה ומעשרות בטלה והכא איירי בקדושת מחיצה דאפשר דלא בטלה משום דאיכא נחלה וקדושת בתי ערי חומה דמייתי בסמוך נמי הויא קדושת מחיצה ואף על גב דקדושת הארץ בטלה מ"מ בפ"ק דביצה (דף ה: ושם) ביקש ר' אליעזר להפקיר כרם רבעי לעניים דמזרבנן היה צריך להוליכו לירושלים וא"ת אי בקדושת מחיצה נמי לא קידשה לעתיד לבא לרבי אליעזר מה ירויחו עניים כיון שלא יוכלו לאכלו בירושלים ואם יפדו הפירות מה ירויחו וי"ל לפי שיכולין לפדותו בשוה פרוטה אף על פי ששוין הרבה ואפי' לכתחלה שרי כשאין הפסד להקדש כשאין בית המקדש קיים כדמוכח בפרק בתרא דערכין (דף כט. ושם) גבי ההוא גברא דאחרימינהו לנכסי א"נ מודה רבי אליעזר דעזרא קידש לעתיד לבא קדושת מחיצה.

13. חדושי הריטב"א מסכת שבועות דף טז עמוד א

וא"ת והיאך אפשר לומר כי עמון ומואב חוצה לארץ והלא אמרו (גיטין ל"ח א') כי עמון ומואב טהרו בסיחון. ועוד היאך נמנו ונגמרו שאין שביעית נוהגת בעמון ומואב, והלא שנינו (שביעית פ"ט מ"ב) שלש ארצות לביעור יהודה ועבר הירדן וגליל, ועבר הירדן היינו ארץ סיחון ועוג, י"ל דמקומות מקומות יש בעמון ומואב ובכאן אנו מדברין מאותו מקצת עמון ומואב שלא טהרו בסיחון.

14. שערים מצויינים בהלכה

אמר רבי יהושע שמעתי שמקריבין אף על פי שאין בית. הקשה בחי' הרשב"א הא שחיתת קדשים צריכה פתיחת דלתות וכדדרשין במס' זבחים (נה: עה"כ (ויקרא ג-ב) "אל פתח אהל מועד", בזמן שהפתח פתוח ולא בזמן שהוא נעול, ותיריך דהתם מיירי בזמן שהיה הבית קיים דאיכא פתח ואיכא דלתות. ועי' במנ"ח (מצוה קמא) דפשיטא ליה אם שחט בהיכל שכשר, אפילו דלתות ההיכל נעולים כשר, כיון ששחט בהיכל, דדוקא בעזרה צריך שיהיה פתוח ההיכל. ודין זה שדלתות ההיכל צריכים שיהיו פתוחות, הוא בכל הקרבנות, ועי' בתוס' יו"ט מס' תמיד (פ"ג מ"ז) שתמה על הרמב"ם (מעשה"ק פ"ה ה"ה) שכתב שלמים.

15. חדושי הרמב"ן על מסכת שבועות דף טז/א

ואיכא למידק נמי מההיא דתניא בריש מס' ביצה (ה' א') כרם רבעי היה לו לרבי אליעזר וביקש להפקירו לעניים כדי שיעלו הם ויאכלו בירושלם דאלמא קדושת הארץ קדשה לעתיד לבוא וכדפי' רש"י ז"ל התם והיכי קס"ד למימר לרבי אליעזר דלא קדשה ומאי טעמא לא פשטינן מהא, ולא קשיא דכיון דבמסקנא לא קיימא לא איכפת לן בהכי דאיפשר דהכא שמעתי קאמר וליה לא סבירא ליה, ועוד דשמעתין בקדושה ראשונה אבל בשניה דילמא סבירא ליה כרבי יוסי דאמר קדושה ראשונה ושניה יש להן שלישית אין להן, ולי נראה דההיא אפילו כשתמצא לומר קדשה מדרבנן מיהא עולה לירושלם שלא כפרש"י ז"ל:

והא דאמר רבי אליעזר לקמן מקדש קדושתו קדושת עולם, פרש"י ז"ל שאין אחריו היתר במות, ואי הכי ש"מ דסבר רבי אליעזר קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד, דאי ס"ד לא קדשה הא איכא היתר במות בזמן הזה כדאמרינן במס' מגילה (י' א') שמעתי שמקריבין בבית חניו בזמן הזה קסבר בית חניו לאו בית ע"ז הוא וקסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, ואפשר דמאי קדושתו קדושת עולם שמאחר שנבחר הבית שוב לא השרה הקב"ה שכינתו במקום אחר אע"פ שחרב משא"כ במשכן שנבחר אח"כ מקדש:

16. שערים מצויינים בהלכה

כל מצות אלו נוהגת בה. פרש"י מצות בחי ערי חומה ושילוח מצורעים ושאין עושים מגרשיהן שדה. ומבואר דס"ל שדין זה דאין עושין מגרש שדה בערי ישראל אינו אלא במקף חומה, וכ"כ המאירי כאן. ודין זה אינו משום קדושת א"י אלא משום ישוב א"י ומשום נוי העיר כדפרש"י (מסעי לה-ב) ריוח מקום חלק להיות לנוי העיר. ועי' במשל"מ (שמיטה פי"ג ה"ה) דמנין לו לרש"י זה, ותמה עליו מהגמ' ב"ב (כה:) דמבואר דבכל ערי ישראל אסור אף בפרוים. וממש"כ

17. שערים מצויינים בהלכה

דף טז: נטמא בעזרה. מפרש בחי' הריטב"א, מתני' בטומאה שאירעה בפנים, דאית ביה נמי קרבן עולה ויורד כשיש בה העלם טומאה או העלם מקדש, דומיא דטומאת חוץ, ומסתמא רבי היא דמחייב על העלם טומאה ועל העלם מקדש, ומיירי נמי בדאיכא ידיעה בתחילה קודם העלם, או ידיעה גמורה או ידיעת בית רבו. ומה שהקשו התוס' אמאי לא קתני לעיל שתים שהן שש, שהרי ניתוספו בכאן שתים, העלם טומאה והעלם מקדש ג"כ, י"ל דטומאת חוץ וטומאת פנים חשיב לה במנינא כחדא, דשם טומאה אחת היא.

18. שערים מצויינים בהלכה

טומאה בעזרה מנלן. מפרש הר"י מיגש, שכשם מי שהיה טמא ונכנס לעזרה חייב, כך מי שהיה בעזרה ואירע לו טומאה שם, ונשתהה ולא יצא לאלתר חייב. ולקמן (יז:) כתב, דיש בזה עשה ול"ת, עשה שחייב לצאת, ול"ת שאסור לשהות במקדש.

19. שערים מצויינים בהלכה

טומאה בעזרה מנלן. כתבו התוס' מהא דגמירי לקמן שיעור שהייה, לא שמעינן לא מלקות ולא כרת, דהוה אמינא דאיסורא בעלמא הוא דאיכא. ומכאן מוכיח הצ"ח במס' ברכות (מא. ד"ה כל) שלא אמרינן במה שאינו מידי דאכילה חצי שיעור אסור מה"ת, דאל"כ איך אפשר לפרש השיעור לענין איסורא בעלמא, והלא איסורא איכא אף בפחות משיעור שהייה. וע"ע בהגהותיו דגול מרבבה (סי' תמב במג"א סק"י) דמה"ת אין חצי שיעור רק במאכלות אסורים, אבל מדרבנן אסור חצי שיעור ככל עניני שיעורין, וא"כ בעניני מאכלות אין חילוק בין שיעור לפחות מכשיעור, רק לענין מלקות במזיד או לענין קרבן בשוגג. והשיג על המג"א (שם). אבל עי' בלח"מ (מע"ק פי"ג הי"ד) דס"ל דגם בשאר איסורין חצי שיעור אסור מה"ת. וכ"כ המאירי בהדיא במס' שבת (ג. ד"ה מכאן כתבו) דגם בכותב אות אחת חייב משום חצי שיעור מה"ת. וכבר הארכנו הרבה בענין זה במס' שבת (עד. ד"ה וכי מותר) עי"ש.

20. תוספות מסכת שבועות דף טז עמוד ב ד"ה מה"מ

מה"מ - מהא דגמירי לקמן שיעור שהייה לא שמעינן לא מלקות ולא כרת דה"א איסורא בעלמא הוא דאיכא.

21. דף על הדף מסכת שבועות דף טז עמוד ב

בגמ': טומאה בעזרה מנלן כו'. ובתוס' (ד"ה מנה"מ) כתבו אף על גב דגמירי שיעור שהייה, אפ"ה פריך שפיר מנה"מ ענין חיוב כרת ומלקות, ושיעור שהייה גמר לן רק לענין איסור. הגאון בדגול מרבבה (או"ח סי' תמ"ב במג"א ס"ק י') הביא מכאן ראי' דאף דה"ש אסור מן התורה, היינו רק במידי דאכילה, דאל"כ קשה - בלאו הכי אסור לשהות אפילו כל שהוא, מטעם חצי שיעור דאסור מן התורה, אלא ע"כ דגבי דבר דלא הוי מידי דאכילה, ל"א ח"ש אסור מן התורה, ושפיר בעי קרא לאסור.

ובהגה"ה של בנו הר"ש לנדא בשו"ת נו"ב מהדו"ת (חיו"ד סי' י"א) כתב להקשות דלמא סוגיין אזלא אליבא דריש לקיש דסובר דחצי שיעור מותר מן התורה.
ותירץ דהכא בסוגיין איירי ר' אלעזר, וכתבו בתוס' יומא ד' ע"א (ד"ה תניא) שכל מה שאמר רבי אלעזר בשיטת רבו רבי יוחנן, א"כ ע"כ סוגיא זו אזלא גם לריו"ח דסובר דח"ש אסור מה"ת, וממילא מוכח דרק באיסורי אכילה סובר כן וכנ"ל.

22. תוספות מסכת שבועות דף טז עמוד ב ד"ה תנהו ענין

תנהו ענין לטומאה שבפנים - וא"ת עונש שמעינן אזהרה מנין ויש לומר מולא יטמאו את מחניהם (במדבר ה) דמשמע אפי' נטמא בפנים ולא כמו שפירש בקונטרס דולא יטמאו משמע שנטמא בחוץ ולא נטמא בעזרה דאותה כבר טימא ומיהו מעיקרא דבעי מנהגי מילי משום דכיון דאכתי לא מייתר האי קרא לית לן לאוקומה לא יטמאו אלא בנטמא מבחוץ דאשכחן דהזהיר בו הכתוב במקום אחר דכתיב (ויקרא יב) ואל המקדש לא תבא ועוד נראה דמעיקרא לא בעי כלל אלא לענין כרת אבל אזהרה פשיטא ליה דאיכא דלא יטמאו משמע דנטמא בפנים דהא כתיב (במדבר ה) וישלחו מן המחנה אבל קרא דכרת משמע דאיירי באותו שראוי להתחטא קודם שיטמא משכן.

23. תוספות מסכת שבועות דף טז עמוד ב ד"ה קדושתו קדושת

קדושתו קדושת עולם - פירש בקונטרס שאין אחריה היתר במות וקשה דא"כ תפשוט מהכא דסבר רבי אליעזר דקידשה לעתיד לבא ולספרים דגרסי נמי רבי אלעזר תקשה דבפרק קמא דחולין (דף ז.) אמר אישתמיטתיה דאמר ר' שמעון בן אליקים משום רבי אלעזר בן שמעון קדושה ראשונה וכו' ולא קידשה לעתיד לבא ויש לפרש קדושת עולם שהאריכו בקדושה יותר א"נ לפי שאין ראוי לחזור ולקדש אלא באותו מקום קרי ליה קדושת עולם.

24. תוספות רא"ש על שבועות דף טז/ב

שקדושתו קדושת עולם. פירש"י ז"ל שאין אחריה היתר במות. וקשה דא"כ תפשוט דסבר ר' אליעזר קדשה לעתיד, ואית ספרים דגרסי הכא ר' אלעזר, ועי"ל קדושת עולם שהאריכה יותר בקדושתה [מקדושת משכן]. א"נ לפי שא"א לחזור ולקדש אלא באותו מקום קרי ליה קדושת עולם:

25. חדושי הריטב"א מסכת שבועות דף טז עמוד ב

שקדושתו קדושת עולם. פירש רש"י ז"ל שאין אחריו היתר במות, וקשה דאם כן תפשוט לן מהכא דס"ל לרבי אליעזר דקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבא, דהכי סברא דמ"ד שאין אחר קדושת ירושלים היתר במות, וכדאמרין במסכת מגילה (י' א') שמעתי שמקריבים בבית חוניו בזמן הזה קסבר דבית חוניו לאו ע"ז היא וקסבר קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא ואיכא היתר במות, אלמא למ"ד קידשה לעתיד לבא איכא איסור במות, ויש שגורסין כאן רבי אלעזר אומר וכו', ובתוספות פירשו דקרי לה קדושת עולם לפי שהאריכה יותר בקדושתה, ואינו נכון דלישנא דקדושת עולם לא משמע הכי, עוד פירשו לפי שא"א לחזור ולקדש אלא באותו מקום, וזה יותר נכון, וקרוב לזה פירש רבינו הרמב"ן ז"ל דקרי ליה קדושת עולם שמאחר שנתקדשה ושרתה שם שכינה לא השרה הקדוש ברוך הוא שכינתו במקום אחר בתחתונים ואף על פי שחרב, משא"כ במשכן ושאר המקומות, וכן הכתוב אומר זאת מגוחתי עדי עד, וזהו הנכון.

26. דף על הדף מסכת שבועות דף טז עמוד ב

בגמ': דתניא ר' אלעזר אומר אם נאמר משכן למה נאמר מקדש וכו' על משכן יהא חייב שהרי משוח בשמן המשחה וכו' על מקדש יהא חייב שהרי קדושתו קדושת עולם וכו'.
כתב הגאון ר' יוסף ענגיל ז"ל בספר לקח טוב (כלל ט"ז) להסתפק אי ריבוי הזמן מכריע את האיכות, היינו אם יש איסור חמור, ויש איסור אחר קל ממנו, אלא דיש לו מעלה על החמור בענין הזמן, שהאיסור החמור אין שווה כל כך זמן כמו האיסור הקל, הי מנייהו חשוב חמור טפי.
והביא מהגמ' נזיר (מ"ז ע"א) דפליגי ר' אליעזר וחכמים בכ"ג ונזיר שפגעו במת מצוה, דר"א ס"ל דיטמא כ"ג ואל יטמא נזיר, לפי שהנזיר מביא קרבן על טומאתו, וזה מעלה איכותית עצמותית, וחכמים ס"ל דיטמא נזיר ואל

יטמא כ"ג, לפי שכ"ג קדושתו קדושת עולם וזה מעלת ריבוי הזמן עש"ה. הרי דפליגי ר"א ורבנן בזה אי ריבוי הזמן עדיף או מעלה עצמותית עדיפא. ושוב מביא מהגמ' כאן הנ"ל וכותב:

מבואר דמשכן יש לו מעלה איכותית עצמותית, דקדושתו עצומה טפי מפאת היותו משוח בשמן המשחה, ואילו המקדש אין לו מעלה עצמותית הזאת, ורק יש לו מעלת ריבוי הזמן דקדושתו קדושת עולם, וה"ז דומה לכ"ג ונזיר, דיש לנזיר מעלה עצמותית במה שמביא קרבן על טומאתו וזהו דומי' דמשכן, והכ"ג יש לו מעלת קדושת עולם דומי' דמקדש, וא"כ תיקשי קצת בין לר"א ובין לרבנן דנזיר הנ"ל דלמה לי תרי קראי דשבועות הנ"ל למשכן ולמקדש ניכתוב חד מינייהו מר כדאית לי' ומר כדאית לי' ונילף אידיך מיניה וכמובן. וביותר יוקשה לפי הספרים דגרסי שם בשבועות רבי אליעזר ולא ר' אלעזר ע"ש בתוד"ה קדושתו דא"כ קשיא דר' אליעזר אדר' אליעזר, וצ"ל דאע"ג דס"ל לר"א לפי האמת דמעלה העצמותית עדיפא מקדושת עולם, עכ"ז מודה דאפשר לטעות ולסבור ההיפוך ג"כ דקדושת עולם עדיף, וע"כ שפיר צריך קרא להכי.

ואדרבה לפי גירסא זאת דגרסי' בשבועות שם ר' אליעזר יתיישב בזה הא דבש"ס מועד קטן ד"ט ע"א איתא אהא דעשו ישראל חינוך בית ראשון ביוה"כ וז"ל הגמ' מאי דרוש (מה דרשו להתיר איסור יוה"כ בשביל החינוך), אמרו ק"ו ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה (החינוך שלו דקרבנות בנשיאים היחידים דחה שבת), מקדש דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור ויוה"כ דענוש כרת לא כ"ש וכו' עכ"ל הגמ'. וצ"ע דהא יש סברא לומר להיפוך ג"כ דמה למשכן שכן משוח בשמן המשחה תאמר במקדש וכו' וכסוגי' דשבועות הנ"ל דחשיב זה לעדיפות דמשכן על מקדש, ואם די"ל דנהי דיש למשכן עדיפות חד דמשוח וכו' עכ"ז הרי הנך מעלות דמקדש נפישין ושפיר עבדי' ק"ו ממשכן אמקדש, עכ"ז יוקשה דכל כי האי גוונא ה"ל להש"ס לפרושי וכדרך הגמ' בכל מקום דפריך בכה"ג אדרבה פלוני חמור ומשני הנך נפישין [ע"י יבמות ד"ע ע"ב וכהנה רבות בש"ס]. ואולם לפי הגירסא הנ"ל דגרסי' בשבועות שם ר' אליעזר נחא, דרק ר"א לטעמי' דס"ל בנזיר שם דנזיר עדיף מכ"ג מפאת המעלה העצמותית דמביא קרבן על טומאתו אף על גב דהכ"ג קדושתו קדושת עולם, על כן שפיר אמר ג"כ בהך דשבועות דיש סברא דמשכן עדיף ממקדש מפאת המעלה העצמותית דמשוח וכו', אף על גב דמקדש קדושתו קדושת עולם, משא"כ לדידן דקיי"ל כרבנן דר"א בנזיר שם, וא"כ סבירא לן לפי האמת דקדושת עולם עדיף ממעלה עצמותית, וע"כ שפיר לפי האמת מעלת קדושת עולם דמקדש עדיף ממעלת משוח וכו' דמשכן, וע"כ שפיר אמרי' בהך דחגיגה לפי ההלכה דמקדש עדיף ממשכן מפאת הקדושת עולם ואף על גב דהמשכן משוח וכו', ושפיר לא הוצרך הש"ס לפרש הא דהנך נפישין כיון שאין צורך בזה רק לר"א לחוד ולא לפי ההלכה דקיי"ל כרבנן דר"א ודו"ק, ובאתי רק להעיר.

27. מכתב מאלהו- ח"ד, ע' 294

משכן ומקדש

משכן — מקום השכינה: "השכן אתם בתוך טמאתם" (ויקרא טו,טז).
ועיקרו — תורה: "אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם" (שמות כט, מב).
והוא בחינת התחברות ושמחה: "פקודי ה' ישרים משמחי לב" (תהלים יט, ט).
מקדש — מקום הקדושה, בחינת ריחוק והבדלה; ועיקרו — עבודה:
קרבנות ותפילה ("ביתי בית תפלה יקרא... ישעי' נו, ז); והיינו בחינת
התבטלות ויראת הרוממות.
אבל "משכן איקרי מקדש ומקדש איקרי משכן" (עירובין ב.).: "איקרי"
פירושו שתוכנם ומציאותם היא כך, כי מציאותם אחת, ואי אפשר לזה בלא

זה, כאמרם ז"ל "אני יראתי מתוך שמחתי ושמחתי מתוך יראתי" (תנא דבי
אלי רבה, ג).

א. דף על הדף מסכת שבועות דף טו עמוד ב

בגמ': אמטו להכי פנימי נאכלת כו'.
בתוס' (ד"ה אמטו) כתבו שאע"פ ששתי התודות היו מהלכין מבפנים, מ"מ היה קדושה מתקדשת - כל השטח שהיה בלב בית דין להתקדש ע"ש.

מבואר בזה דקידוש העיר והעזרה לא היתה תלוי' במעשה הילוך התודות גרידא, אלא במחשבת בית דין, שעד איפה שרצו וחשבו שתתפשט הקדושה, לשם אכן הרחיבה הקדושה את גבולותיה.

בזה ביאר אדמו"ר המקור ברוך מסרט ויזניץ (פ' קרח) משאחז"ל ברכות (ו' ע"ב) כל המשמח את החתן כו' כאילו הקריב קרבן תודה, וקשה מאי שייכות דקרבן תודה לשמחת חתן וכלה?

אלא שמקרבן תודה שבקידוש העיר ילפינן להחשיב גודל כח קדושת המחשבה, שחלות קדושת העיר חלה כפי המחשבה של בית דין, לכן איש ואשה שכינה שריו' ביניהם, כשמחשבתם טהורה ורעיונם ברה וזכה, אז חל עליהם הקדושה.

ב. ספר אז ישיר-שבועות

תפקיד החמץ בהרחבת ירושלים והוספת קדושה

הקשינו לעיל מדוע כשבאים להרחיב את העיר ולהוסיף על קדושתה צריכים להביא דוקא שתי תודות, ולפי היסודות הנ"ל יש לבאר דין זה.

בשעה שאנו באים להרחיב את העיר ולהוסיף מקדושת ארץ ישראל לקדושת ירושלים, הרי אנו באים לקדש את המקום ולשנותו למקום בו אפשר לאכול קדשים קלים ומעשר שני.

בכדי להחיל קדושה חדשה על מקום שאינו קדוש יש להביא את המלך, הסנהדרין, נביא וכהן גדול עם אורים ותומים ובנוסף לזה חייבים להביא שתי תודות הכוללים לחם חמץ.

החמץ נאכל במקום המתקדש [כמבואר ברמב"ם] והקדושה חלה דווקא על ידי אכילת החמץ במקום ההוא. מדוע חלה הקדושה דווקא על ידי אכילת חמץ? הטעם הוא שהחמץ מסמל את הכח לקדש את החומר ולהפוך דברים גשמיים לדברים רוחניים. ולכן אכילת החמץ היא הדרך להוסיף קדושה ולהפוך מקום שאינו קדוש למקום קדוש.

ג. בכלי חמדה (פר' וירא)

[1] ויהי אחר הדברים האלה וגו' וברש"י ז"ל יש מרבתינו אומרים אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אילו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב עכ"ל.

[2] והנה לכאורה אכתי קשה דמה תירוצ' הוא זה סוף כל סוף יקשה על אברהם אבינו ע"ה אמאי לא הקריב קרבן להשי"ת על זה ומה השיב לו הקב"ה.

[3] והנלענ"ד דתשובה נצחת השיב לו הקב"ה לשטן ונקדים לפרש קראי בפ' לך לך (י"ד ח"י) ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין וגו' ויברכהו ויאמר ברוך אברהם וגו' קונה שמים וארץ וברש"י ז"ל לחם ויין ומ"א רמז לו על המנחות והנסכים שיקריבו בניו שם וצריך להבין הכוונה בכל זה.

[4] ונראה דהנה קיי"ל דב"נ ג"כ מקריבין קרבנות אך רק עולות אבל שלמים אינן מקריבין אלא ישראל וכן פסק הר"מ ז"ל וטעם הדבר כתבו המפרשים דב"נ אינם שייכים אלא בקרבנות שהן כולן כליל שעולים לגבוה לבד אבל שלמים שיש בהם אכילת כהנים ובעלים ואכילתן הוא עבודה דאמרינן משלחן גבוה קא זכו בזה, אין האוה"ע נכללין, והענין הוא שהשי"ת ברא את עולמו בכחות הטבע והעוה"ז מתנהג ע"פ טבעי ומשטרי השמים אמנם בחר ישראל עם סגולתו ונתן להם התוה"ק שעל ידי זה יתקבלו את התורה וילכו בדרכי התוה"ק וינשאו למעלה מכחות הטבע ויהיו מושגחים ודבוקים בהשי"ת לבדו ואבינו הראשון אברהם שאמר לו הקב"ה צא מאצטגנינות שלך אין

מזל לישראל הרים אותו השי"ת למעלה מכחות הטבע ורק הכל יהיה תחת השגחת השי"ת לבדו וכבר אמרו חז"ל רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות (מכות כ"ג ב') והכוונה נראה דזכות הוא מלשון זך דהיינו שמפני שרצה הקב"ה לזכך את עמו ישראל היינו שהחומר שלהם יזדכך לפיכך הרבה להם תורה ומצוות שעל ידי זה שעוסקים בתורה ועושין כל ענייני הגשמיים לשם מצוה נתקדשו הדברים הגשמיים ונעשין לעניינים רוחניים וזה הרבה 'להם' תורה ומצוות שכל ענייני ישראל בעוה"ז יש בהם תורה ומצוות לזכות אותם כנ"ל.

[5] ונראה דעניין זה רמז לו מלכי צדק מלך שלם שהוציא לחם ויין ד'לחם' רומז לשתי הלחם בעצרת שהוא הקרבן האחד שאין ממנו לגבוה כלום דקיי"ל הכבשים אינן מעכבין את הלחם ובא בפני עצמו והוא קרבן שכולו לאכילת כהנים ומרמז שע"י כח התורה הקדושה יכול להקריב קרבן כזה שכולו לאכילת אדם ואעפ"כ הוא קרבן גמור אע"פ שאין למזבח ממנו כלום 'ויין' הוא להיפוך שאין להדיוט ממנו כלום רק אכילת גבוה

[6] וזה שרמז לו מלכי צדק שבניו יהיו מקריבין לחם ויין וכמו דין הוא קרבן כולו כליל כן הלחם הוא קרבן כזה אע"פ שעיקרו רק לאכילת כהנים

[7] והוא ע"י התורה קכ"ש הרמב"ן ז"ל עה"ת דמה"ט דזו חמץ ג"כ להורות זאת שע"י התורה"ק יכול להקריב חמץ ג"כ להיות לרצון לפני השי"ת

[8] וע"ז בירך אותו ברוך אברהם וגו' קונה שמים וארץ היינו היה כבר בבחינה זו שהיה עושה מארץ שמים שאת כל ענייניו הגשמיים הקדיש אותם להשי"ת והיה כל אכילתו ושתייתו קודש כקדשי גבוה וממנו זכו בניו אחריו לקבל התורה"ק להיות זאת כל עבודתם כמרומז בשתי הלחם בעצרת

[9] שבמתן תורה היו כל ישראל כהנים כדכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים (שמות י"ט) והיו כולם ראויין לאכילת שתי הלחם והיה זה הקרבן הגמור כיון שזה תכלית האמיתי של ישראל כנ"ל

[10] וכל דברינו אלה מרומזים בתשובת השי"ת להשטן ששאל על אברהם אבינו ע"ה שלא הקריב קרבן לפניו השיב לו השי"ת כלום עשה אלא בשביל בנו אם הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב והיינו שהיה נכון מיד בלי עיכוב להקריב את בנו לפני והיינו שיקר לו לקיים דברי השי"ת מכל עניינים שבעולם ולכן זה ששמח את עצמו בבנו הוא ג"כ רק בשביל שזכה בזה לקיים מצות השי"ת שצוה פרו ורבו וגם שנתקדש שם השם במה שראו כולם הגם הנפלא הזה זה היה כל שמחתו של אברהם

[11] ובעבור זה עשה משתה א"כ זה עצמו הוא הקרבן האמיתי כיון דכל תכלית המשתה והשמחה היה לפרסם גדולת השי"ת והשגחתו בתחתונים ונתקדשה הסעודה בקדושת גבוה וזה נראה נכון וברור בביאור דברי רש"י ז"ל.

ד. שו"ע אורח חיים - סימן תצד

ונוהגין בכל מקום לאכול מאכלי חלב ביום ראשון של שבועות; ונ"ל הטעם שהוא כמו השני תבשילין שלוקחים כליל פסח, זכר לפסח וזכר לחגיגה, כן אוכלים מאכל חלב ואח"כ מאכל בשר וצריכין להביא עמהם ב' לחם על השלחן שהוא במקום המזבח, ויש בזה זכרון לב' הלחם שהיו מקריבין ביום הבכורים:

ה. ספר מנהג ישראל תורה [או"ח ס' תצד:ח]

דבנינה עדיין לא נחסר להן צמר נחירה ואכלו צמר, ועיין גם צאשל אברהם שכתב שהסעודה של חלז יהי' ציוס, ולכאורה כן הוא גם לטעם הרמ"א דהקדמת שמי הלחם היה ציוס, וזהרצה ספרים כתבו טעם על אכילת מאכלי חלז כדי לרמוז כי אנו

ו. ערוך השלחן העתיד |ס' קיז|

טז. שתי הלחם מרובעות הן, אורך כל לחם שבעה טפחים ורחבה ארבעה טפחים וגובהה ארבע אצבעות, כן כתב הרמב"ם שם. ובמשנה דמנחות (צו, א) תנן: שתי הלחם ארכן שבעה טפחים ורחבן ארבעה וקרנותיהן ארבע אצבעות, ומפרש לה הרמב"ם אגובה, ורש"י פ"י שהדביק בצק לכל קרנותיהן, וגם בלחם הפנים נחלקו כן. ורבים תפסו בכוונת הרמב"ם

ז. ספר מנהג ישראל תורה |או"ח ס' תצד:ט|

שלפנינו כתוב במלה) והטעם לפי שמשמח הלב, וגם נהגו הנשים לעשות בשבועות לחם ארוך ולו ארבע ראשים, ונראה לומר כי נמצא המנהג זכר לשתי הלחם הקרב בעצרת, או אפשר מפני מזל תאומים המשמש בסיון ע"כ, והמיד"א בספרו לב דוד כתב טעם משום דהמורה נקראת לחם, וכתב ארוכה מארך מדה, ולזה עושים לחם ארוך רמו למורה ארוכה ורחבה, וזו ארבעה ראשים, כנגד פרד"ס שיש במורה, — כתב במהרי"ל בהלכות חלה דיו"ט של שבועות דרך העולם שעושין פלאדין גדול וקורין לו סיני, — מנהג קדמון לפנינו בישראל שהיו אוכלין מנה וחמץ ביום הזה, לזכר עולם אחר התחיה שיתעדנו בגוף ונפש, וזה באמצעות המורה שקבלו היום, ובעבור זה הרמז היו חמץ ומלה בשתי הלחם ומנחת נסכים, (ועי"ש עוד טעם, ועיין בלקוטי נבי, ובשו"ת דברי ישראל סימן קל"ב) ובאמת מנהג זה הוצא עוד בכלבו ובאהל מועד, (עיין מה שכתבנו בסימן תל"ג אות ג', ובמנהגי ליל הסדר אות ל"ד).